

Afbeelding: Bemanning aan boord van het VOC-schip Batavia

Iedereen aan boord!

1) “Aanmonsteren”

Het leven aan boord van een VOC-schip was geen pretje. Maar in de tijd van de VOC was het leven in Nederland vaak sowieso niet makkelijk. Het was dan wel een rijk land, maar er waren nog steeds veel mensen zo arm dat ze niet eens genoeg te eten hadden. Uitkeringen enzo bestonden nog niet, dus als je geen werk had, dan ging je gewoon dood van de honger. De meeste mensen werden dan toch liever soldaat of matroos bij de VOC. En natuurlijk was er nog een reden om met de VOC naar verre landen te varen: het avontuur!

Naar de stad

Veel Nederlanders, maar ook mensen uit andere landen, trokken naar de steden waar de VOC een kantoor had, in de hoop werk te vinden aan boord van zo'n schip. Na aankomst moest je vaak weken of maanden wachten voor de VOC weer nieuwe mensen huurde. Wanneer het zover was, ging een trosselaar door de straten van de stad. Die schreeuwde dat er vandaag mensen werden aangenomen. Dan stroomden de mensen naar het VOC-kantoor. Vaak waren er zoveel, dat lang niet iedereen een plaats kon krijgen en werd er voorgedrongen en gevochten.

Alle mannen verzamelen

Als het je lukte om aangenomen te worden, duurde het vaak nog een tijdje voor je schip vertrok. De nieuwe matrozen en soldaten kregen daarom meteen wat zakgeld mee, zodat ze tot die tijd in ergens konden slapen en wat spullen konden kopen. Ze kregen dan te horen wanneer hun schip zou vertrekken. Als het schip dan eindelijk klaar was om te vertrekken, werd de bemanning “aangemonsterd”. De mannen verzamelden zich op de kade en werden met kleine boten naar de VOC-schepen gebracht. De lange reis kon beginnen!

2) Wie gingen er mee?

Aan boord van een schip als de Batavia, waar Pelsaert de schipper was, voeren 332 mensen mee. Het grootste deel van de bemanning was matroos. Er zaten er eigenlijk veel meer aan boord dan eigenlijk nodig was om het schip te bedienen. Daar was echter een goede reden voor. Er waren veel ziektes aan boord en onderweg gingen ook mensen dood. Een schip nam altijd een goede 'reserve' mee, zodat er ook nog genoeg mensen waren om het schip terug te varen.

Verschillende matrozen

Er was meer dan één soort matroos. Je had 'gewone' matrozen, maar matrozen met heel veel ervaring werden 'busschietier.' Die deden gewoon matrozenwerk, tot er een vijandelijk schip kwam. Dan moesten zij de kanonnen bedienen. Ook had je matrozen die nog niet zo vaak waren uitgevaren. Die heetten 'jongmatroos' of 'lichtmatroos.' Zij leerden onderweg hoe je het schip moest varen. Jongmatrozen waren vaak nog maar zestien of zeventien jaar oud. De állerjongsten aan boord waren de scheepsjongens: die waren soms nog maar 12, en deden allerlei karweitjes.

Soldaten

De VOC nam ook soldaten mee naar Azië om de forten daar te bewaken. Aan boord van de Nieuw Hoorn waren dat er ongeveer 60. Die hoefden tijdens de reis bijna niks te doen. Als ze maar niet in de weg liepen. Niet echt een pretje! Ze moesten 'benedendeks' blijven en kwamen soms maar een uurtje per dag boven. Het plafond van hun dek, het 'koebrugdek', was maar 1 meter 20 hoog! Daar kwam bijna geen zonlicht, vuur was verboden en zo zaten ze bijna in het donker. Na een reis van bijna een jaar waren de soldaten daarom vaak nog zieker en zwakker dan de matrozen.

8 maanden lang héél vies eten!

Bijna al het eten voor de hele reis werd vanuit Nederland meegenomen. Dit eten moest dus 8 maanden goed blijven! Er waren natuurlijk nog geen koelkasten. Erger nog: het schip zou het grootste deel van de tijd in de tropen varen, waar het warm was en waar alles nog sneller bedierf dan normaal!

Het eten was dan ook niet echt lekker. 's Ochtends aten de mannen meestal gortepap. Er was natuurlijk geen melk, dus deze gortepap werd met water gemaakt.

's Middags werd meteen warm gegeten. Meestal aten de mannen dan bonen, erwten of rijst. Soms was dat het enige wat ze kregen, maar als je geluk had, zat er stokvis of spek bij. Stokvis is keiharde gedroogde vis met heel veel zout, waardoor het lang goed blijft. Je moet stokvis eerst 24 uur in water zetten om hem zacht te krijgen en al het zout eruit te spoelen. Pas daarna kon je het eten. Het spek was ook zo zout dat het bijna niet te eten was, en je er alleen maar méér dorst van kreeg, terwijl er vaak al zo weinig water was. Als het eten na een paar maanden was bedorven? Dan had je pech, het werd gewoon gegeten. Ander eten was er niet, dus je kon kiezen: of bedorven dingen eten, of doodgaan van de honger.

's Avonds kregen de mannen alleen een beetje jenever, en de restjes van het middageten, als die er waren. Gelukkig kregen ze ook elke week wat scheepsbeschuit en kaas, waar ze dan zelf op moesten passen, en wat ze mochten eten wanneer ze wilden.

Er gingen ook levende varkens, kippen en soms schapen mee aan boord, die dan werden geslacht en opgegeten op feestdagen. Ook werden er weleens dieren geslacht voor mensen die heel ziek waren: daar werd dan kippesoep voor gemaakt. En op de tafel van de schipper en koopman stond ook vaak vers vlees. Ook ving de bemanning weleens verse vis.

Omdat je aan boord van zo'n schip géén vers fruit en verse groente kon meenemen (dat bedierf al na een week), én er vaak bedorven dingen werden gegeten, werden heel veel mensen na een tijdje ziek. Vaak kregen ze scheurbuik, omdat ze geen vitamine C binnenkregen. Men snapte in die tijd nog niet waar scheurbuik door kwam, maar kregen na een tijdje wel door dat bijvoorbeeld citroensap, augurken en zuurkool een beetje hielpen. Dat werd daarna ook steeds vaker meegenomen.

Afbeelding: De rede van Batavia.

Met roeiboortjes worden de bemanningsleden aan land geroeid. Op de achtergrond zie je de stad.

Werklieden

Tijdens zo'n lange reis waren er ook reparaties nodig, vandaar de aanwezigheid van timmerlieden en een smid. Verder ging er een konstabel mee, die de baas was over de wapens. De chirurgijn hield de bemanning gezond en de kok zorgde samen met de 'bottelier' voor het eten. Ook mocht de predikant niet missen.

Twee kapiteins op één schip?

VOC-schepen hadden vreemd genoeg niet één kapitein. Er waren twee mensen de baas: de schipper en de opperkoopman. De schipper moest het schip en de bemanning heelhuids in Batavia zien te krijgen. De opperkoopman werd door de VOC meegestuurd om te zorgen dat de reis zo snel en winstgevend mogelijk verliep. Vreemd genoeg was de opperkoopman eigenlijk hoger dan de schipper. Als zij ergens ruzie over kregen, had de opperkoopman het laatste woord.

3) Het schip

VOC-schepen had je in alle soorten en maten, van heel klein tot heel groot. Bontekoe's schip de Nieuw Hoorn was ongeveer 60 meter lang en er paste 700 ton aan handelswaar in. Naast de handelswaar moesten er ook nog eens 200 tot 300 mensen op zo'n schip. En dat was nog niet eens alles... er gingen ook levende dieren mee om onderweg te slachten en op te eten. Die stonden in kooien op het dek. Het was dus vreselijk vol en lawaaiig aan boord.

De indeling van het schip

Op het plaatje van de Batavia, dat voor de film de scheepjongens van Bontekoe is gebruikt, zie je

hoe zo'n schip er van binnen uitzag. Helemaal onderin zat het ruim. Daar werd de lading bewaard. Daar werkten geen mensen en de enigen die er sliepen waren de ratten. Daarboven kwam de koebrug. Dat was het dek waar soldaten verbleven. Zelfs op het plaatje kun je zien hoe laag en benauwd het daar was.

Werkplekken

Het dek dáárboven heette het overloopdek. Hier stonden de kanonnen en sliepen de matrozen. Op dit dek was ook de kombuis: een heel klein keukentje waar de kok elke dag voor al die mensen eten moest maken. Ging je nóg een dek naar boven, dan stond je op het verdek. Daar bij de grote mast stond je in de open lucht. Dat stukje heette de kuil. Liep je vanaf daar naar voren, dan was er zelfs nóg een hoger dek. Daaronder zat de bak. Dat was een soort werkplaats voor de matrozen, waar ze soms ook hun vrije tijd doorbrachten.

'Luxe' ruimtes

Vanaf de kuil naar achteren waren nog meer dekken en kamers. In de kajuit, de mooiste ruimte, werkten en sliepen de opperkoopman en de schipper. Aan een eettafel met mooi servies en stoelen aten de belangrijkste mensen. Voor hen werd speciaal gekookt; veel lekkerder dan voor het gewone scheepsvolk. Hier werden ook navigatie-instrumenten, landkaarten en andere papieren opgeborgen. In de hutten aan de achterzijde sliepen de andere hooggeplaatste mensen. Belangrijke en kostbare dingen zoals wapens, geld, brood en kaas werden hier bewaard. Als gewone soldaat of matroos mocht je dan ook niet achter in het schip komen, tensij je daar werk moest doen.

4) Het leven aan boord en de reis naar Azië

Vanaf het moment dat je in Nederland aan boord stapte, duurde de reis naar Azië vaak meer dan acht maanden. Van de Heren XVII mochten de schepen onderweg eigenlijk maar één keer stoppen en liever helemaal niet. Stoppen kostte tijd en geld. Vaker dan één keer stoppen mocht alleen in een noodgeval, bijvoorbeeld bij storm of bij heel erge ziektes aan boord. De reis betekende dus dat je 8 maanden bijna onafgebroken zat opgesloten op een schip.

Wachten voor vertrek

De nieuwe bemanningsleden gingen met kleine boten naar Texel waar de grote schepen lagen. Eenmaal aan boord moest je vaak nog heel lang wachten tot je kon vertrekken met hoog water. Daarbij moest de wind ook nog eens de goede kant op staan. Niet alleen de schepen van de VOC wachtten dit moment af. Ook schepen die naar Amerika en andere landen gingen lagen klaar voor vertrek. Soms wel honderden schepen tegelijk.

Eindelijk weg

Als de omstandigheden eindelijk goed waren, probeerden alle schepen tegelijk de Noordzee op te komen. Dit ging ook wel eens mis. Vaak was het zo druk dat er botsingen kwamen. Vervolgens ging het richting het zuiden. VOC-schepen konden alleen met de wind mee. Maar langs de kust van Afrika gaat de wind altijd naar het noorden. Daarom moesten de schepen heel ver de oceaan op om naar het zuiden te komen. Soms zo ver dat ze Zuid-Amerika konden zien liggen.

De evenaar

Aangekomen bij de evenaar, werd de reis vaak pas echt vervelend. Daar is het vaak windstil. De schepen moesten soms weken wachten voor er een zuchtje wind kwam en ze iets verder konden zeilen. Tot die tijd lagen de schepen te dobberen op de oceaan. In het schip werd het verschrikkelijk warm. Vaak ging water ook nog op rantsoen, omdat je nooit kon weten hoe lang het schip nog stil zou liggen. Veel mensen werden ziek en iedereen verveelde zich. Sommigen werden zo gek van de hitte, verveling en de dorst, dat er wel eens iemand overboord sprong en verdronk.

Kaap de Goede Hoop

Lukte het eindelijk voorbij de evenaar te komen, dan was je gelukkig bijna bij Kaap de Goede Hoop. Hier aan het zuidelijkste puntje van Afrika had de VOC een haven waar het schip meestal twee weken stopte. De bemanning mocht een tijdje van het schip af. Zieke mensen brachten ze naar het ziekenhuis. Er kwam vers fruit en eten aan boord en de schepen werden gerepareerd. Sommige bemanningsleden vonden de reis zo verschrik-

kelijk dat ze spijt hadden om in dienst te gaan. Die mensen verstopten zich zodat het schip zonder hen verder zou gaan. Ze deserteerden dus.

In Batavia

Na de onderbreking moest iedereen weer aan boord. Vanaf de Kaap ging het een heel stuk rechtdoor naar het Oosten. Hier stond altijd een

heel harde wind. Dat schoot dus lekker op. Als de schipper dacht dat ze bijna ver genoeg naar het Oosten waren, werd er een bocht gemaakt en ging het schip naar het noorden. Daar kwam het schip na acht maanden aan. Een groot deel van de bemanning was zo ziek dat ze eerst naar het ziekenhuis moesten. Maar... ze hadden het overleefd! Ze waren in Batavia.

Afbeelding: maquette van de reede van Texel, zoals te zien in het Juttersmuseum op Texel. In de verte zie je tientallen schepen die liggen te wachten tot ze de Noordzee op mogen.

1. ruim, 2. koebrug, 3. overloopdek, 4. verdek, 5. bak, 6. kajuit